

Kozma Ahačič

V knjigi KA so zbrane kolumne, ki jih je Ahačič objavljaj v časniku Delo.

Na samotni otok bi raje nesel glasbeni album kot knjigo

Predstojnik Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU o svoji novi knjigi, sobivanju glasbe in jezika ter tem, zakaj se ključna bitka, ki jo slovenščina bīje ta hip, imenuje Netflix.

LUCIJAN ZALOKAR, BESEDILO
VORANC VOGEL, FOTOGRAFIJA

Kozma Ahačič je eden tistih sogovornikov, pri katerih mora novinar narediti izbor: če bi hotel popisati vse njegove akademske nazive, nagrade in objavljena dela, bi se njegova biografija zadušila pod težo podatkov. Toda eden najvidnejših sodobnih slovenskih jezikoslovcev je veliko več kot to. Je človek, ki je v otroštvu sanjal, da bo postal klasični in rock glasbenik, človek, ki se na vsakem koraku trudi, kako slovenščino narediti dostopnejšo in razumljivejšo širšim množicam, človek, ki ljubezen do jezika in glasbe spretno prepleta še danes, kar je razvidno iz njegove zadnje zbirke esejev in kolumn KA, ki je izšla pri Cankarjevi založbi.

Kozma Ahačič je tudi človek, ki ga spremlja občutek, da nikoli ne dela dovolj. Ko me je sprejel na Inštitutu v svoji pisarni, je razkazal bogato založene knjižne police, na katerih ni manjkalo njegovih del. Slovarji, znanstvene monografije,

zbirke esejev, osnovnošolske slovnice ... Skoznje se je sprehodil v nekaj minutah, nato pa v slogu človeka, ki ga bolj kot premišljevanje o preteklih dosežkih zanima delo tukaj in zdaj, sedel za mizo, na kateri ga je že čakal snemalnik zvoka.

Od kod izvira občutek, da ne delate dovolj?

Zavedam se, da ta občutek nima pravega stika z resničnostjo. Po drugi strani ni tako redek. Marsikdo ga pozna. Navsezadnje nas spodbuja k novemu delu in izzivom. Lahko bi ga opisal kot osebno poteto, ki preprečuje lenobo.

Potemtakem niste kot vaš predhodnik Fran Ramovš, po katerem je poimenovan Inštitut za slovenski jezik (ISJFR)? V eni izmed vaših kolumn je mogoče brati odlomek iz njegove korespondence, v katerem priznava, da »včasih mine po celo leto, da sploh nič ne be-

rem, ne pišem. Študiram že, a kar tako na sprehodu, ne da bi imel za potrebno, da bi to tudi napisal ...«

Najbrž gre za podoben občutek kot pri meni. Fran Ramovš je namreč delal ogromno. Morebiti imamo jezikoslovci ta občutek v krvi. Zlasti slovaropisci, kajti slovaropisje je opravilo, ki se tako rekoč nikoli ne konča. Nekdaj je veljalo, da si lahko slovar pisal od začetka svoje delovne dobe do smrti in še nisi bil gotov. Brata Grimm sta na primer tako vzpostavila nemški zgodovinski slovar.

Kako se počutite ob tem? Breme na nedokončanosti najbrž ni lahko nositi ...

Mislím, da je bilo v tem pogledu slovaropisje v preteklosti še veliko bolj stresno kot danes. Tedaj so slovarji namreč izhajali šele potem, ko so bili dokončani. In še to kvečjemu po zvezkih. Početi opravilo, pri katerem je rezultat neotipljiv povsem do konca,

je vsekakor stresno. Danes nam je nekoliko lažje, kajti sodobni jezikovni portali omogočajo, da se tudi slovarska dela objavljajo sproti. Na portalu Fran smo jih poimenovali rastoči slovarji.

V svoje kolumne spretno vpletate raznolike glasbene uvide. Kdaj ste se začeli zavedati, da ima glasba v vašem življenju posebno mesto?

V osnovni šoli sem se zelo intenzivno učil kitaro pri Urošu Lovšinu, nekdanjem kitaristu skupine Buldožer. Od šestega razreda naprej sem bil prepričan, da bom po poklicu klasični in rock glasbenik. To prepričanje je bilo dovolj močno, da sem se vzporedno vpisal na srednjo glasbeno in baletno šolo v Ljubljani ter na gimnazijo Poljane. Pri glasbi bi verjetno tudi ostalo, če ne bi srečal latinščine, ki me je zapeljala v literarno-jezikovno smer, torej v smer filologije, in če se ne bi vsako leto intenzivneje navduševal nad slovenščino. Ob

koncu drugega letnika sem se moral odločiti za eno ali drugo smer. Mislim, da sem se odločil pravilno, ko sem izbral književnost in jezik, čeprav me glasba še danes vsakodnevno spremlja.

Zdaj ste odgovarjali s stališča mladega Kozme, ki hrepeni po glasbeni karieri, toda dobro vemo, da glasba navdušuje tudi ljudi, ki ne znajo igrati nobenega instrumenta ali ne znajo brati not. Kaj vas je oblikovalo kot poslušalca?

Do prvega letnika srednje šole sem se držal klasične glasbe, šele potem sem zlagoma začel raziskovati svet eksperimentalne glasbe, rocka, tudi heavy metala in elektronike, zlasti pa punka. Danes si ne morem predstavljati življenja brez nje. Glasba me vsakodnevno spremlja in je zame prostor, v katerem se lahko zatečem tako rekoč vsak trenutek. Poslušalski odnos do nje je neločljiv del mojega življenja in verjetno bi na samotni

ODSOTNOST SLOVENSКИH PODNAPISOV NA KATERIKOLI PRETOČNI STORITVI POMENI IZGUBO ENAJSTIH KNJIG ZA VSAKEGA GOVORCA ALI GOVORKO SLOVENŠČINE. TO JE LAHKO ZA JEZIK DOLGOROČNO VEČJI UDAREC KOT SLABŠA RABA ALI NERABA SLOVENŠČINE NA KATEREMKOLI DRUGEM PODROČJU.

otok raje nesel glasbeni album kot knjigo. To je namreč osnovnejše.

Zakaj je osnovnejše? Kaj zmore izraziti glasba, česar knjiga in beseda ne moreta?

Glasba je bogatejša kot jezik, saj je ohlapneje definirana. Ista glasbena sekvenca lahko vedno znova ponudi nova in nova sporočila. To na primer lepo ponazarja moč glasbenih *loopov*, ki jih med drugimi uporablja ameriški avantgardni skladatelj William Basinski. S ponavljanjem tako rekoč istega zaporedja zvokov dosega vedno nova sporočila, vedno nove občutke. Še očitneje se to kaže pri minimalizmu v klasični glasbi. Skladbe, kot je *It's Gonna Rain* (*Deževalo bo*) Steva Reicha, povsem otipljivo pokažejo, kako lahko včasih poslušalec soustvarja glasbo v skoraj enaki meri kot umetnik.

Glasba je zame povsem drug svet kot jezik. Tudi besedila v njej poslušam z zamikom: najprej glasba, zvoki, nato besedila.

Vam je morda kdaj pomagala tudi pri jecljanju? Več znanstvenih študij dokazuje, da struktura, ki jo vsebuje vsaka glasba, v tem pogledu deluje blagodejno.

Drži: če človek poje, ne jeclja. V osnovni šoli sem – dokler nisem mutiral – redno pel na javnih nastopih. Danes tega ne počnem več (*smeh*), vendar pa nisem glasbe nikoli povezoval z govorom niti s svojim odnosom do jecljanja.

V knjigi ste zapisali, da albume in skladbe zelo pogosto odkrivате z zamikom. Omenili ste, da ste do srednje šole poslušali predvsem klasično glasbo, kar pomeni, da ste konec osemdesetih in začetek devetdesetih – zelo zanimivo obdobje v zgodovini popularne glasbe – zamudili. Kaj ste v tem pogledu odkrili za nazaj?

Pravzaprav so glasbeni albumi, ki sem jih spremljal sočasno z njihovim izidom, zelo redki – pa saj je s slovniciami, ki jih raziskujem, enako. Ker glasbe ne sprejemam na prvo žogo, se je vedno lotevam nekoliko raziskovalno, zgodovinarsko. Redno spremljam nekaj izbranih avtorjev. Njihove skladbe prepoznam po uvodnih dveh ali treh taktih. Vse druge – čeprav sem preposlušal razmeroma veliko albumov – poslušam sproti, a nato globlje spoznavam za nazaj. Zgolj kot ilustracija: šele pred tednom dni sem prvič začel resno poslušati skupino Pixies, pritegnila me je skladba *Where is My Mind*. Glede na njihov veliki vpliv je to že skorajda nespodobno priznati.

Prejšnji konec tedna je rock skupina Mi2, ki izvira iz okolice Rogatca, napolnila stožiško dvorano. Poslušati, kako v prestolnici odmevajo besedila v izrazitem vzhodnoslovenskem dialektu, je milo rečeno

nenavadno – za marsikoga, ki se je rodil onstran Trojan ali tam še vedno živi, pa tudi nemalo čustveno. Kako kot jezikoslovec doživljate uglasbena besedila v različnih slovenskih narečjih?

Če povem povsem po pravici, sem v umetnosti, namenjeni celotnemu slovenskemu prostoru, pristaš čim manj zaznamovane, pa po možnosti knjižnega jezika. Takšno umetnost, gledališče, pa tudi glasbo lahko po vsej Sloveniji spremljamo enako nevtralnо.

Seveda ima svoje čare tudi dialektalno zaznamovana glasba. Za poslušalce, ki jim je to narečje blizu, je še pristnejši jezikovni izraz. Za vse druge je, vsaj do določene mere, nekaj eksotičnega, izzivalnega. Zato je razumljivo, da je takšna glasba lahko zelo učinkovita – ob domnevi, da so besedila kakovostna.

Slovenska kulturna krajina je v tem pogledu zelo bogata. Če samo pomislimo na druge glasbene izvajalce, denimo Iztoka Mlakarja in Leopolda I., pa filmske uspešnice, od Petelinjega zajtrka do Pr' Hostar ...

Drži. Ampak če tak poskus ni jezikovno premišljen, ga lahko pretirana pogovornost tudi pokoplje. Kadar nagovorimo javnost, je knjižni jezik najlažja izbira, saj ne zahteva nadaljnjega razmišljanja. Pravzaprav smo si ga izmislili zato, da bi nam bilo lažje.

Kadar javnost nagovorimo s pogovornim jezikom, z narečji ali slengom, se znajdemo pred zelo zahtevnim izzivom, ki ga mora režiserju, glasbeniku ali uprizarjalcu pomagati reševati lektor ali nekdo z izrazito razvitim jezikovnim občutkom. Tak jezik je namreč treba do neke mere »ponarediti«. Za gledališkega lektorja je zato predstava v knjižnem jeziku neprimeren manjši zalogaj kot predstava v pogovornem jeziku. Zanimivo je, da enako velja za igralce. Vedno znova je treba opredeliti, natančno kakšen pogovorni jezik ali narečje bodo uporabljali, in to je vse prej kot preprosto.

Profesor francoskega jezika Primož Vitez, ki je letos prejel Nodierevo nagrado za prevod dela *Popotovanje po moji sobi* Xavierja de Maistra, je v pogovoru za Nedelo med drugim dejal, da mu je pri prevajanju najtežje ujeti glasbo jezika. Kako vam na osebni ravni zveni slovenščina? V katerem glasbenem žanru se obnese najbolje?

Zven vsakega jezika je specifičen in nemogoče je objektivno trditi, da bi bil eden bolj primeren za katerikoli glasbeni žanr kot drugi. Če razmišljam skrajno subjektivno, mi slovenščina lepo zveni v vseh glasbenih zvrsteh, se mi pa zdi, da njen zven v primerjavi s kakim drugim jezikom še dodatno izpostavi, razgali besedilo. Ampak tega ne govorim kot jezikoslovec.

Dodal bi, da se jeziki ne razlikujejo samo po zvenu, ampak tudi po videzu. Če odpremo knjigo v slovenščini, bo videti občutno drugače kot knjige v angleščini, nemščini, madžarščini in tako naprej.

Dogajalni prostor vaše uvodne kolumne je gimnazija Poljane, ki ste jo obiskovali v začetku devetdesetih let minulega stoletja. Kakšen dijak ste bili?

Za učitelje smo bili zelo zahtevna generacija. Veliko smo ustvarjali, se upirali, razmišljali. V številnih pogledih smo spominjali na dijake iz filma *Društvo mrtvih pesnikov*. Ustvarjali smo poezijo, snemali filme, pripravljali literarne večere, razmišljali o življenju. Obenem lahko zase trdim, da sem bil dober dijak. Zlasti ob koncu gimnazijskih let sem se dobro odrezal tako rekoč v vseh predmetih, tudi matematiki.

GLASBA JE BOGATEJŠA KOT JEZIK, SAJ JE OHLAPNEJE DEFINIRANA. ISTA GLASBENA SEKVENCA LAHKO VEDNO ZNOVA PONUDI NOVA IN NOVA SPOROČILA.

S pridevnikom »dobro« najbrž nimate v mislih ocene tri.

Res je, imel sem petice in bil sem zlati maturant. A nisem nikoli gradil na ocenah in sem znal dobiti tudi dvojko. V knjigi razlagam, da je bistvo srednješolskega izobraževanja v širini, ki jo prejme mlad človek. Najbolj ga obogatijo znanja o stvareh, ki ga morda ne zanimajo in s katerimi se v življenju ne bo ukvarjal. Ta širina v sodobnem času postaja vse pomembnejša pri uspešnem reševanju ali raziskovanju zapletenih problemov.

Kako ste v srednješolskih letih občutili duha časa? V gimnazijo ste se vpisali skoraj sočasno s slovensko osamosvojitvijo.

Bil sem zelo aktiven. Udeležil sem se vseh zborovanj, na katera so me starši le spustili. Tudi na fakulteti sem se zelo intenzivno zanimal za politiko in bil civilno-iniciativno dejaven. Pozneje sem se v tem pogledu umaknil; delo raziskovalca se mi ne zdi neposredno združljivo z zelo aktivno politično dejavnostjo. Še danes rad spremljam slovensko in svetovno politiko, čeprav večkrat z nekoliko grenkim priokusom.

Kako so časi, o katerih ste govorili, vplivali na jezikoslovje? Je bilo mogoče čutiti, da se ukvarjate z jezikom rosno mlade države? Vpliv je zagotovo obstajal. Zaznavati ga je bilo zlasti v obliki

DELO RAZISKOVALCA SE MI NE ZDI NEPOSREDNO ZDRUŽLJIVO Z ZELO AKTIVNO POLITIČNO DEJAVNOSTJO. ŠE DANES RAD SPREMLJAM SLOVENSKO IN SVETOVNO POLITIKO, ČEPRAV VEČKRAT Z NEKOLIKO GRENKIM PRIOKUSOM.

večjega poudarjanja potrebe po jezikovnem načrtovanju. Je pa res, da smo bili na tem področju v Sloveniji aktivni že prej, ko smo se v Jugoslaviji borili za čim večjo uveljavitev slovenskega jezika v javnem prostoru. Ta sistem smo po osamosvojitvi nadgradili. Dobili smo urad za jezik, ki ga žal nimamo več, saj se je zlagoma preoblikoval v službo za slovenski jezik na ministrstvu za kulturo.

Danes je raba slovenščine na videz nekaj popolnoma samoumevnega, ampak samo na videz. Za njo stoji vrsta ljudi, ki tako rekoč vsak dan skrbijo, da ohranjamo slovenščino na visoki ravni. To nismo samo jezikoslovci, ampak tudi učitelji, novinarji, javni govorniki ...

Katere so ključne bitke, ki jih je treba izboriti, da bo slovenščina ohranila ta položaj?

Ključna bitka se trenutno imenuje Netflix. Slovenci v povprečju letno preberemo za enajst knjig podnapisov. Odsotnost slovenskih podnapisov na katerikoli pretočni storitvi pomeni izgubo teh enajstih knjig za vsakega govorca ali govorko slovenščine. To je lahko za jezik dolgoročno večji udarec kot slabša raba ali neraba slovenščine na kateremkoli drugem področju. Temu izzivu se pospešeno posvečamo tudi na evropski ravni, saj problem ni samo slovenski. Močno upam, da bo pritisk javnosti dosegel, da slovenščino spravimo na vse pretočne platforme. K sreči se to ponekod že dogaja, denimo na HBO Max in Sky Showtime se kakovost slovenskih podnapisov iz leta v leto izboljšuje. Naj tu poudarim močno vlogo RTV Slovenija pri vzdrževanju in dviganju kakovosti slovenskih podnapisov – ob vsem drugem pomembnem delu, ki ga namenja slovenskemu jeziku.

Kakšno vlogo pri ohranjanju slovenščine ima Muzej slovenskega jezika in knjige, ki so ga letos polati odprli na gradu Štanjel?

Muzej bo skušal ozaveščati tako mlade kot starejše o vlogi slovenščine: zakaj jo uporabljamo, kako nas združuje in kaj nam kot jezik ponuja.

Po drugi strani bo imel tudi pomembno reprezentativno, turistično vlogo: obiskovalci iz drugih držav lahko v njem spoznajo, zakaj se je slovenščina vzpostavila kot visoko razvit jezik relativno majhne skupine govorcev in kakšno življenje živi danes.

Do neke mere je škoda, da tega muzeja ni v Ljubljani, Mariboru, Kopru ali celo Trstu, kjer bi ga lahko obiskalo več ljudi. Po drugi strani pa ravno lokacija daje možnost, da je v tistem okolju bolj opazen.

Za konec bi vas povprašal še o Inštitutu za slovenski jezik Franca Ramovša ZRC SAZU, katerega

predstojnik ste že sedem let. Fran Ramovš ga je ustanovil jeseni 1945 in pred dnevi ste praznovali osemdesetletnico delovanja.

Samo trenutek. (*Ahačič stopi do svoje pisalne mize in prinese ogromen list papirja, na katerem je skrbno izrisanih več časovnih premic, na katerih so označeni mandati vodij različnih oddelkov ISJFR in druge pomembnejše prelomnice v življenju inštituta.*)

Ste jo narisali sami? Da.

Čestitke – vidim, da ste blesteli tudi pri tehničnem pouku. (*smeh*) Hvala. To časovno razporednico sem pripravil v sklopu priprav na obletnico.

Kako se je v osmih desetletjih ISJFR razvijala misel njegovega ustanovitelja?

Njegova misel se je zelo lepo uresničila. Zamislil si je denimo veliki akademski slovar, na podlagi česar smo dobili SSKJ. Dobili smo tudi več pravopisov. Ravno ob praznovanju osemdesetletnice bomo v torek dali v javno razpravo celotno besedilo novega pravopisa.

Ramovš se je najbolj angažiral pri vzpostavitvi osnove za Slovenski lingvistični atlas. Tudi ta njegova zamisel se počasi uresničuje, na Inštitutu smo doslej izdali tri zvezke atlasa, vzpostavili pa smo tudi njegovo digitalno različico.

Tu so še zgodovinski slovar, Slovar slovenskega knjižnega jezika iz 16. stoletja, terminološki slovarji, ki jih imamo že za zvrhan pehar, Ramovševa zadnja želja, etimološki slovar slovenskega jezika, pa se je uresničila na začetku tega stoletja.

Vzporedno seveda razvijamo tudi novo vizijo za nov čas z digitalnimi slovarskimi bazami na čelu. Vzpostavili smo portale Fran za splošno javnost, Franček za mlade in Franja za dvojezične slovarje. Imamo Jezikovno svetovalnico za splošna jezikovna vprašanja in zadrege ter spletno mesto Terminologiše, ki je namenjeno razvijanju slovenske terminologije. Hkrati skušamo vedno bolj neposredno nagovarjati ljudi na družbenih omrežjih in uporabljati druge možnosti, ki nam jih nudi digitalna doba. Ob obletnici bomo izdali besede tedna, ki smo jih v minulih letih pisali za časnik *Delo*, začenjamo tudi delo pri novi slovenski znanstveni slovnici.

Kaj pa vam obletnica pomeni na osebni ravni?

Predvsem možnost za pogled nazaj. Možnost, da se po eni strani zavemo svojih korenin, po drugi strani pa poiščemo nove ideje za nov čas, ki jezikom ni tako zelo naklonjen. Takšne obletnice so obenem dobra priložnost, da slovenščino približamo tudi ljudem, ki si morda jezikovnega znanja niti ne želijo.